

TÜRK HALK EDEBİYATI TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

ÖNSÖZ

Nasıl Bir Sözlük Düşünüldü?

Bu sözlük, Türk halk kültürü içerisinde geçmişten günümüze var olmuş edebi geleneklere ait kavramların ve terimlerin açıklamalı izahını yer yer örnekler ile anonim halk edebiyatı geleneği, aşık edebiyatı geleneği, dini-tasavvufi halk edebiyatı geleneği bölümleri çerçevesinde gözler önüne sermektedir. Her bölüm kendi içinde alfabetik sırayla verilmiştir.

Dil taşıyıcıdır; bir milletin kültürünü, sanatını, imanını, düşünüş sistemini, yaşayış özelliklerini, sahip olduğu değerleri asırlar boyunca dünden bu güne taşıyan kutsal bir nehir gibidir. Bu sözlük Türk dilinin bu nehirden alınan bir bölümü, bir nevi envanteridir. Tarihi dil sözlüğü, konuşulan dilin sözlüğü vb. tasniflerin dışındadır.

Bu sözlük, sadece yaşayan Türkçemizi değil tarihi seyri içinde Türk dilinin kazanmış olduğu zenginlikleri de gözler önüne sermek, Türk çocuklarına geçmişleriyle bağ kurmalarında ve milletleri millet yapan yerli halk kültürüne ait edebi geleneklerini anlamlandırmalarında yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-A-

Ağıt:

Sevilen bir kişinin ölümünden duyulan üzüntüyü dile getiren ve her zaman bir ezgiyle söylenen şiirlerdir. Ağıtlar, aslında bir türkü çeşididir. Ağıt yakma ananelerimizden kalan bir gelenek olup Yuğ Törenlerinin bir devamıdır. Yuğçulara verilen bir başka isimde sığıtçıdır. Acılarını ağıtlarla dindirmeye çalışmak alışkanlıklarından biridir. Ölünün ruhunun bu ağıtları duyduğuna inanılır. İslamiyet öncesi Türk edebiyatındaki karşılığı "sagu", Divan edebiyatındaki karşılığı ise "mersiye"dir.

Ağıt Örneği:

Çeyizim sandıkta basılı kaldı
Kınalar ellerde yakılı kaldı
Bayrağım ağaçta asılı kaldı
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Babam resmimi de duvara assın
Yavrum dedikçe de resmime baksın
İldı suyum da getirin tasın
Düğünüm mahşere kaldı neyleyim?

Alkış:

Dua. Bireyin kendisi ve çevresi için Tanrı'dan iyilikler, esenlikler dilediği seslenişlerdir. Tanrı'nın yardımı ve koruyuculuğuna muhtaç olduğu mesajı sık sık verilir.

Alkış Örnekleri:

Allah utandırmasın.
Allah namerde muhtaç etmesin.
Allah analı- babalı büyütsün.

Alperen:

Türk destanlarındaki savaşçı, cesur, korkusuz, bilge kişidir. İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki Alp tipinin İslamiyet sonrasında cihat anlayışıyla hareket eden kahramanıdır.

Arkaik:

Halk edebiyatı ürünlerinde bulunan, yazılı kaynaklarla takip edilemeyen, destan dönemi öncesine dayanan, çok eski, erken döneme ait kültürel kalıntıları ifade etmek için kullanılan bir sanat terimidir.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Atasözü:

Uzun deneyim ve gözlem ürünü olan, topluma öğüt vererek doğru yolu göstermeye çalışan kısa özlü sözlerdir.

Atasözü Örnekleri:

Komşu komşunun külüne muhtaçtır.

Ağaç yaşken eğilir.

Ne ekersen onu biçersin.

-B-

Bilmece:

Eşya, insan, hayvan, bitki, doğa ve inanışla ilgili bilgilerin üstü kapalı olarak anlatılması ve onun ne olduğunun düşünülerek bulunmasını hedefleyen çoğu kalıplaşmış sözlerdir. Genelde "bilmece" olarak söylenmesine karşın Anadolu'da asal, elçim, masal, mat, metal, tapmaca, bulmaca, hikaye, söz, bilmeli, metal, tanımaca, fıncık, dele, gazelleme gibi adlarda verilmektedir.

Bilmece Örnekleri:

Kuyruğu var at değil, kanadı var kuş değil. (Balık)

Alçacık boyu var, mor kadifeden donu var. (Patlıcan)

Bilgi verir herkese, En güzel dosttur bize. (Kitap)

-C-

Cönk:

Genellikle dikey olarak aşağıdan yukarıya doğru açılan, halk arasında dana dili veya sığır dili gibi adlarla da bilinen, içerisinde âşık şiirinin yanı sıra az da olsa divan şiirinin de örneklerinin bulunduğu defterlerdir. Bunların dışında cönklerde, mâni, atasözü ve bilmece gibi anonim ürünlerin yanı sıra, folklorun çeşitli alanlarından örneklere de rastlanır. Bazı cönkler ise günlük gibidir. Saz şairlerinin ürünlerinin toplandığı cönklere, yazmalara ve defterlere supara da denilmektedir.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-D-

Dede Korkut:

Türk edebiyatında kendi adıyla anılan hikâyelerin anlatıcısı yarı efsanevi bilge kişi. Oğuzlar'ın destani hayatını anlatan on iki hikâyeden meydana gelen Dede Korkut Kitabı'nın destansı kahramanıdır. Dede Korkut Kitabı destandan halk hikayeciliğine geçişin ilk ürünüdür. Yazarı bilinmemektedir. Dede Korkut göçebe Türkler'in yüceltip kutsallaştırdığı, bozkır hayatının geleneklerini ve törelerini çok iyi bilen, kabile teşkilâtını koruyan bir Oğuz büyüğüdür. Halkın atası, kabilenin reisi, bilgin, güçlü halk ozanı ve bilge olarak Dede Korkut'un tasviri kitabın başından sonuna kadar tekrarlanır. Hanlar güç durumlarda ona danışırlar; öğütler veren, yol gösteren, içinden çıkılmaz gibi görünen güçlükleri çözen hep odur.

Destan:

Destan sözcüğü bugün dilimizde iki edebî türü karşılamak üzere kullanılır:

1. Destan: Toplumunu geniş ölçüde ilgilendiren olayları konu edinen 8-11 heceli dizelerden oluşan ve kıta sayısı yediden yedi yüze kadar varan anonim veya bireysel halk şiirlerine destan denir.
2. Destan: Milletlerin yaşadıkları tarihî olayların efsanevi ve mitolojik unsurlarla yoğrulmuş olarak oluşturduğu milli karakter taşıyan uzun manzum eserlerdir.

Deyim:

Çoğunlukla gerçek anlamından ayrı bir anlam taşıyan, en az iki sözcükten oluşan kalıplaşmış söz ya da sözcük gruplarıdır. Az sözle çok şey ifade etmenin dil bilimsel birimidir.

Deyiş:

Türk halk edebiyatı ve müzikisinde türkü, mâni, koşma gibi nazım şekilleriyle yazılan ezgili şiir türlerinin genel adı. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde "deyiş doğdurmak, deyiş düzmek" gibi tabirler türkü ve ağıt yakmak mânâsında kullanılmaktadır. Ayrıca bazı yörelerde kadınların tek başına veya karşılıklı söyledikleri mânîlere de deyiş adı verilmektedir

Deyiş Örneği:

Adilem sen naçarsın
İnci mercan saçarsın
Dünya deniz olanda
Gönlüm nere kaçarsın

Ağam derim naçarım
İnci mercan saçarım
Dünya deniz olunca
Ben kuş olup kaçarım

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Döşeme:

Masalın başlangıç bölümüdür. Bu bölüm giriş tekerlemesi ile başlar. Bu bölümde kısa veya uzun bir tekerleme ile dinleyici veya okurlar masalın olağanüstü dünyasına hazırlanır. Bir masalda “Bir varmış, bir yokmuş...” ifadesiyle başlayan paragraf metnin döşeme bölümünü oluşturmaktadır.

Döşeme Örneği:

Bir varmış, bir yokmuş. Zaman zaman içinde, kalbur saman içinde. Deve tellal iken, horoz imam iken, manda berber iken, annem kaşıktay, babam beşikte iken, ben babamın beşiğini tıngır mıngır sallay iken, babam düştü beşikten, alnını yardı eşikten.

-E-

Efsane:

Çok eski çağlardan beri söylenegelen, kaynağı ve ilk söyleyeni belli olmayan; yıllarca gerçekten olmuş gibi kuşaktan kuşağa aktarılan hikayelerdir. Bir doğa olayının bir varlığın meydana gelişinin; doğa elemanlarından birinde olan bir değişikliğin; doğa üstü özellikler gösteren kişilerin hayatlarının; halk hafızasında ve hayalinde yaşayan biçimiyle, belli bir yere ya da bir olaya bağlanarak olağanüstü olaylarla süslenip anlatıldığı hikayelere denir.

Efsane Örnekleri:

Şahmeran Efsanesi
Sarıkız Efsanesi
Kız Kulesi Efsanesi
Balıklı Göl Efsanesi

-F-

Fabl:

Bir çeşit hayvan masalıdır. Fabllar; ders verici nitelikte olan, çocuk eğitiminde kullanılan, günlük hayatta insanlar arasında yaşanabilecek olayların hayvanlar ya da bitkiler arasında yaşanmış gibi anlatıldığı metin türüdür. Anonim olanların dışında yazarı belli olan fabllar da vardır.

Fabl Örnekleri:

Karga ile Tilki
Tavşan ile Kaplumbağa
Çirkin Ördek Yavrusu

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Fasıl:

Geleneksel Türk tiyatrosunda asıl oyunun oynandığı bölümdür. Asıl konuya bu aşmada geçilir. İzleyici merak içindedir. Olaylar düğüm halindedir. Bu bölümde çeşitli tipler oyuna katılır. Konuşmalarda komiklik ağır basar. Sonunda olayların düğümü çözülerek izleyicinin merakı giderilir.

Fıkra:

Kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü hikâyeciktir. Latife, nükte de denilen güldürücü fıkralar genellikle sözlü anlatı geleneğinin ürünüdürler. Kısa, yoğun bir anlatı tekniğine dayanırlar. Herhangi bir düşünceyi örnek vererek güçlendirmek, karşısındakini ona inandırmak ya da direnişinde yarıldığına tanık göstermek, herhangi bir durumu açıklamak gibi amaçlar doğrultusunda anlatılırlar. Bu anlatılar uzun masallardaki tekerleme tipi anlatım kalıplarına başvurmazlar. Asıl özellikleri bitişte, nüktenin bütün gücünü duyurabilmek için az kelime ile çok anlam ifade etmeleridir.

Fıkra Örnekleri:

Nasreddin Hoca Fıkraları
Bekri Mustafa Fıkraları
Temel Fıkraları
İncili Çavuş Fıkraları
Kemine
Aldar Köse

Halk Hikayeleri:

Hikaye türünün en eski örnekleri olan ve destandan modern hikayeye geçişi sağlayan anonim eserlerdir.16. yüzyıldan itibaren destanın yerini alan ve sözlü halk geleneğinde yaşamını sürdüren anlatılar bu ad altında toplanır. Anlatının tümüyle düzyazı olarak sürdürülmesi ve araya serpiştirilen türkülerin sazla söylenmesi, toplum içi ilişkilerin ya da bireyler ve toplum katları arasında çatışmaların dile getirilmesi, olağanüstü öğeler azaltılarak kiplerininve olayların doğal boyutlara indirilmesi gibi özellikleriyle destandan ayrılır.

Halk Hikayesi Örnekleri:

Kerem ile Aslı Hikayesi
Arzu ile Kamber Hikayesi
Tahir ile Zühre Hikayesi
Koroğlu Hikayesi
Aşık Garip Hikayesi
Kırmanşah Hikayesi

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Hayali/Hayalbaz:

Karagöz oynatanlara Hayâlî adı verilir. Aslında Hayâlî olarak yazılır. Gölge oyununa eskiden Hayal-i Zıll , Zıll-i Hayal , hayal-el-zıll , hayal-el sitare adları verilir. Gölge oyuncularına da Hayalbaz , hayalbazan , hayalci , Hayal,i zilciyan , Hayal-i Has , Hayâlî adları verilmiştir.

-K-

Karagöz:

Deriden kesilen ve tasvir adı verilen şekillerin, arkadan ışık yardımıyla beyaz bir perde üzerine yansıtılmasına dayanan bir gölge oyunudur. Birçok milletin kendine özgü gölge oyunları vardır. Türk milletinin gölge oyunu olan Karagöz, aslında birçok yeteneğe sahip bir sanatçının çoğunlukla tek başına gerçekleştirdiği sanatsal bir gösterimdir.

Kargış:

Beddua. Bireyin çevresi için Tanrı'dan kötü dileklerde bulunduğu sözlerdir. Tanrı'nın gazabının beddua edilen kişiyi tutması, Tanrı'nın o kişiyi cezalandırması temenni edilir.

Kavuştak:

Yineleme. Şiir, şarkı ve türkülerde yinelenen dize ya da bölüm. Halk türkülerinde her nazım bölümünden (bent, dörtlük, üçlük, beyit) sonra tekrarlanan dize ya da dizeler. Kavuştak teriminin müzikte veya şiirdeki eş anlamlıları (anlamdaşları) nakarat veya bağlamadır. Halk şiirinde nakarat, bağlama veya kavuştak adı verilen tekrar bölümleri tek bir mısradan olabileceği gibi altı dizeye kadar ulaşabilir.

Koşuk:

Koşmanın İslamiyet'ten önceki şeklidir, İslamiyet öncesi Türk Edebiyatı'nda aşk, yiğitlik ve tabiat güzellikleri konularını işleyen şiirlere denirdi. Şekil ve muhteva bakımından koşma'ya benzer. Nazım birimi dörtlüktür. Genellikle yedili veya on birli Hece ölçüsüyle söylenir. Konuları doğa güzelliği, doğa olayları, kahramanlık, aşk konusudur. Koşuklar; sığ, toy, şölen ve öküz olarak sınıflandırılabilir. Köy ve eğlencelerde kopuz ası verilen saz eşliğinde söylenirdi. Kopuz çalıp koşuk söyleyen kimselere kam, bahşı, şaman gibi adlar verilir.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Köy Seyirlik Oyunları:

Köylerde bayram, düğün, nişan ve diğer özel günlerde köylülerin oynadığı eğlence veya kutlama maksatlı basit oyunlardır. Kırsal kesimde, dar bir çevrede yaşayan insanların kendi aralarında belli zamanlarda oynadıkları sözlü ya da sözsüz oyunlardır. "Köylü Tiyatrosu" adı ile de bilinen köy seyirlik oyunları düğünlerde, bayramlarda ya da yılın belirli günlerinde köylülerimizin genellikle "oyun yapma", "oyun çıkarma" adı altında bereket bolluk, sağlık ve yeni yılı karşılamak amacıyla oynadığı törensel içerikli oyunlardır.

Kukla:

Kukla, tek aktörlü, üç boyutlu, taklit ve söze, karşılıklı konuşmaya dayalı geleneksel seyirlik oyundur. Birçok Türk boyunda kendine özgü basit teknik içinde görülen ve 17. yy'dan beri Türkiye'de şehirlerde kukla adı ile bilinen oyun Anadolu'da köylüler arasında "bebek, çömce gelin, karaçör" gibi isimlerle yaygındır. Konusu günlük yaşamdan ve edebi hikâyelerden alan kukla bir hareket ve hacim oyunudur. 14. yy'dan bu yana oynatıldığı bilinmektedir. Bu oyunun başkahramanı İbiş ve ihtiyardır. İbiş kurnaz ve hazır cevaptır. İhtiyar ise varlıklı bir kişidir.

-M-

Mani:

Anonim halk şiirinde genellikle hecenin yedili ölçüsü ile söylenen üçüncüsü serbest diğerleri kafiyeli dört mısradan oluşan nazım şeklidir.

Mani Örneği:

Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozanlar

Masal:

Kulaktan kulağa nakledilerek zamanımıza kadar gelen, olağanüstü özellikler taşıyan, hayali hikayedir. Kurmacadır, çocuklar için anlatılır, eğitici ve eğlendirici niteliktedir. Başlangıç ve bitiş bölümlerinde kalıplaşmış ifadeler, tekerlemeler vardır. Çocuklara söylenen, inanılmayacak hikâye, cin ve peri hikâyesi.

Masal Örnekleri:

Keloğlan Masalları
Kırmızı Başlıklı Kız
Binbir Gece Masalları
Billur Köşk Masalları

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Meddah:

Halka açık yerlerde, saraylarda, konaklarda tekerleme ve şiirlerle başladığı birbirinden güzel mizahi hikayeleri; çeşitli şahıs, lehçe, hayvan taklitleri yaparak anlatmak suretiyle dinleyenleri kâh güldürüp kâh düşündüren sahne sanatkarı. Meddah oyunları doğaçlamadır. Sanatçı elinde pastav adı verilen bastonu ve omzunda mendili ile sahneye çıkar.

Memorat:

Bir insanın yaşadığı ve izahı yapılamayan olağanüstü olaylar, gerçek dışı hikayelerdir. Karabasan, cinler, yatırlar, büyü, uzaylılar gibi konular memorat olarak da tanımlanabilirler. Bunun yanı sıra giydiğiniz bir elbisenin size uğur getirmesini anlatabilirsiniz ancak bunun gerçeklikle ilişkisi olmaz. Memoratlar kişisel efsane, halk inançları olarak tanımlanabilir.

Menkıbe:

Din büyüklerinin ya da tarihi şahsiyetlerin, kahramanların üstün vasıflarını, ahlaki meziyetlerini olağanüstü iş ve davranışlarını destani ve efsanevî bir üslupla anlatan hikayelerdir.

Mit:

İlk Çağ insanlarına ve tanrılarına ait olağanüstü maceraları nesilden nesile aktarılırken yapılan hayali ilavelerle birlikte anlatan, milletlerin atalarına mahsus inançlarını, duygularını, doğal olaylarla ilgili yorumlarını aksettirmesi bakımından değer taşıyan, masal ve efsane tarzında halk hikayeleridir. Genellikle yaratılış üzerine mitler nesilden nesle aktarılmıştır.

Motif:

Destan, efsane ve halk hikayelerinde sık sık rastlanan, belli bir anlam taşıyan unsurdur. Türk kültüründe rüya, ışık, at, ağaç, sayı, ok, yay vb. motifler sık kullanılır. Destanlarda sıkça kullanılan milli motifler, bir ulusun kimliğini, tarihini, kültürünü yansıtan semboller olarak karşımıza çıkar.

Muhavere:

Kelime olarak karşılıklı konuşma anlamında kullanılır. Geleneksel Türk tiyatroları olan Orta Oyunu'nun ve Karagöz'ün bir bölümüdür. Oyuncuların karşılıklı konuşup tanıştıkları veya tanış çıktıkları bölümdür.

Mukaddime:

Geleneksel Türk tiyatrolarında, oyuncuların sırasıyla perdeye ya da sahneye çıktığı, izleyiciyi selamladıktan sonra kendilerini ve oynanacak oyunu tanıttığı giriş bölümüdür. Oyunun başlangıcıdır. Kelime olarak da bir işin veya olayın başlangıç bölümü anlamını taşır.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-N-

Ninni:

Çocukları uyutmak için söylenen ezgili türkülerdir. Anonim halk edebiyatı nazım biçimidir. 7'li veya 8'li gece ölçüsüyle sade bir dille söylenen bu şiirler dörtlükler ve nakarat bölümlerinden oluşur.

Minik minik kolları,
Düşmüş iki yanına,
Başı düşmüş yastığa,
Uyuyor mışıl mışıl,
E bebeğim ee ee ee
E bebeğim ee ee ee

-O-

Orta Oyunu:

Geleneksel Türk tiyatrosunun birçok bakımdan karagöze benzeyen ama canlı oyuncularla oynanan bir türü de orta oyunudur. Çevresi izleyicilerle çevrili bir alan içinde oynanan, yazılı metne dayanmayan, içinde müzik, raks ve şarkı da bulunan doğaçlama bir oyundur. Halkın ortak malıdır. Kahramanları Kavuklu ile Pişekâr'dır. Eski kaynaklarda bu oyun; kol oyunu, meydan oyunu, taklit oyunu, zuhurî gibi adlarla anılmıştır.

-P-

Palanga:

Orta oyununun oynandığı yuvarlak ya da oval, etrafı seyircilerle çevrili alandır.

-S-

Sagu:

İslamiyet öncesi Sözlü Edebiyat Dönemi'nde, "yuğ" adı verilen cenaze törenlerinde, ölen kişinin ardından duyulan acıyı ifade etmek üzere söylenen ağıt türünde şiirlerdir. Ölen kişinin yiğitliğini, yaptığı işleri, değerini anlatan bu şiirler destansı özellik gösterir.

Sagu Örneği:

Alp Er Tonga öldi mü
İsiz ajun kaldı mu
Ödleğ için aldı mu
Emdi yürek yırtılır

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Sav:

İslamiyet öncesi Sözlü Edebiyat Dönemi'nde atasözünün karşılığıdır. Bir düşünceyi, bir deneyimi, bir öğüdü kısaca anlatan özlü sözlerdir. Biçim olarak bir düz yazı cümlesi veya bir şiir dizesi gibi olabilirler.

Sav Örnekleri:

Aç ne yimes, tok ne times.
İt ısırılmaz, at tepmes time.
Tag taga kavuşmas, kiş kişike kavuşur.
Yılan kendi egrisin bilmes, tefi boynın eğritir.

Sayısmaca:

Çocuk oyunlarında kullanılan tekerlemelerdir. Oyuna davet ederken, ebe ve eş seçerken, oyunu başlatırken tekerlemeyi söyleyen oyuncu her hecede parmakla bir oyuncuyu gösterir. Tekerlemenin son hecesinde parmak hangi oyuncuyu gösteriyorsa o oyuncu seçilir veya çıkarılır.

Sayısmaca Örnekleri:

Bir iki Kurnaz tilki
Fındık fıstık Kadifeden yastık
Alçık balçık Sen çık

Yağ yağ yağmur,
Teknede hamur,
Bahçede çamur,
Ver Allah'ım ver,
Sicim gibi yağmur.

-T-

Tekerleme:

Sözcüklerin ses benzerliklerinden yararlanılarak elde edilen yarı anlamlı, yarı anlamsız sözlerdir. Masalların ve halk hikayelerinin başında mizah unsuru olarak söylenen kafiyeli klişeleşmiş giriş sözleridir. Bilhassa orta oyununda kullanılan hoş, şaşırtıcı, güldürücü karşılıklı konuşmalar da tekerleme grubuna girer.

Tuluat:

Doğaçlama. Yazılı bir metni olmayan, sahnede oyun esnasında yakıştırılan sözlerle tamamlanan oyun, tuluat tiyatrosudur. Geleneksel Türk tiyatrosu ile Batı tarzı Türk tiyatrosu arasındaki etkileşim sonucunda oluşmuştur. Tuluat, geleneklere dayalı olan orta oyununun sahnelerde sahnelenmesi ve bunun Batı tiyatrosundaki tiyatro örnekleri ile karışmasından meydana gelen bir tiyatro dalıdır.

ANONİM HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Türkü:

Ezgiyle söylenen, yazarı bilinmeyen veya unutulmuş olan, anonim şairlerdir. Genellikle 11'li hece ölçüsü ve dörtlüklerden oluşan, nakarat (kavuştak) kısımları bulunan hemen her konuda söylenir. Yöresel özellik gösterir. Türkü kelimesi, Türk ve "-i" nispet ekinin bir araya gelmesinden oluşmuştur. Türklere has anlamına gelen "Türki" kelimesi zamanla "türkü" halini almıştır.

Türkü Örneği:

Ordu'nun dereleri	Vermem seni ellere
Aksa yukarı aksa	Ordu üstüme kalksa, sürmelim aman
Ordu'nun dereleri	Vermem seni ellere
Aksa yukarı aksa	Ordu üstüme kalksa, sürmelim aman...

-Y-

Yeni Dünya:

Orta oyununda dekor olarak kullanılan 1,5 m. yüksekliğinde iki veya daha fazla kanatlı, kafesli bir paravandır. Burası daha çok ev veya hamam kabul edilir.

-Z-

Zenne:

Geleneksel Türk tiyatrosunda oyunlarda kadın karakterleri, Kadın kılığına girmiş erkekler temsil ederdi. Bunlara zenne adı verilir. Kadınların oyunda yer alması, sahneye çıkması eskiden yasaktı ve uygunsuz kabul edilirdi. Bu yüzden erkekler kadın karakteri canlandırırđı.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-A-

Acem Koőması:

Âşıkların, özellikle Anadolu'nun kimi yörelerinde Azerbaycan'a özgü bir ezgiyle okudukları koşma türü.

Âhu:

Klasik nazımda ve halk nazımında sevgilinin gözlerinin güzelliğini ifade etmek için kullanılan kalıplaşmış söz. Ceylan, maral, ceren şeklinde de ifade edilir.

Askı Asmak:

Âşık karşılaşmalarının yapıldığı mekânın duvarına armağanın asılması.

Âşık:

Halk içinde yetişen, deyişlerini genellikle saz eşliğinde söyleyen sazlı sözlü koşuk geleneğine bağlı ozan.

Atışma:

Aşıkların irticalen karşılıklı olara, belirli kurallar çerçevesinde, dinleyenler karşısında, sazlı ve sözlü olarak kapışmalarına atışma denir.

Ayak Açmak:

Ayak kelimesi kafiye mânâsına gelmektedir. Âşıklık geleneğine göre en yaşlı olan âşık ya da orada bulunan bir usta âşık düz ayak ya da geniş ayak denilen, uyağı sağlayacak kelimelerin bol olduğu bir ayakla deyişmeyi açar.

-B-

Bâde içme:

Görülen rüya sonucunda manevî bir değişime uğrama, âşık olmadır. Âşık edebiyatında bâde içme, rüya motifi, bir gelenek icâbidır. İnanışa göre âşık olmak için ya usta yanında yetişmek ya da mutlaka pir elinden bâde içmek gerekir.

Bağlama:

Türk halk müziğinde ve aşık edebiyatında yaygın olarak kullanılan telli çalgı. İslam öncesinde “kopuz” adını alır.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-C-Ç-

Cinas:

Yazılışları ve okunuşları aynı, anlamları farklı kelimelerle yapılan kafiye türüdür. Aşık atışmalarında cinaslı (tecnis) koşmalara çokça yer verilir. Amaç anlam derinliğini arttırmak, şiirin etkileyiciliğini güçlendirmektir.

Cinaslı Koşma Örneği:

Sel gelince yıkılırmış yar dedim
Al hançeri vur sineye yâr dedim
Yeter cevr ü cefa etme yâr dedim
Cism ü bedenimi yüz de seyr eyle

Çeşmi

Çöğür:

Tahta göğüslü, 36 perdeli, gövdesi büyükçe bir sazdır. Anadolu'da yatgın kullanılan bu saz zaman içinde bir takım değişikliklere uğramıştı. Bağlamanın atası sayılır.

-D-

Dedim-Dedi:

Halk şiirinde yaygın olarak kullanılan bir nazım şekli olup koşma ve semâilerdeki âşık ve sevgilinin dedim dedi ifadesine bağlı olarak, karşılıklı söyleşmeleridir. Bu tür şiirlere mürâcaat adı da verilir.

Dedim-Dedi Koşma Örneği:

Dedim ne gülersin dedi nazımdır
Dedim kaşın mıdır dedi gözümdür
Dedim ay mı doğdu dedi yüzümdür
Dedim ver öpeyim söyledi yok yok

Kul Nesimi

Destan:

Âşık edebiyatındaki destanı, ulusların başından geçen kahramanlık olaylarını anlatan destan (epope) ile karıştırmamalıdır. Âşık edebiyatındaki destanlar, toplumu yakından ilgilendiren savaş, ayaklanma, eşkıyalık, kıtlık, deprem, yangın gibi olaylar; toplumsal yergiler; cimrilik, dalkavukluk, mirasyedilik... gibi gülünç hayat olayları üzerinde durur. Dörtlüklerden oluşan, kafiye düzeni koşmaya benzeyen, 8'li veya 11'li hece ölçüsüyle söylenen uzun nazım biçimleridir.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Divân-Divanî:

Aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün kalıbıyla, gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan ve saz şâirlerince özel bir ezgiyle okunan, musammatları da olan şiirlere divan adı verilir. Divana saz şâirleri divani de derler. Dörtlüklerden oluşan (murabba biçiminde olan) divanlar, aaaa (aaba, abab, aab) bbba ceca şeklinde kâfiyelenmektedirler.

Duvak Kapama:

Halk öykücülerinin öykü bittikten sonra anlatılan öyküden bağımsız olarak söylediği şiirlerdir.

-E-

Er Dolusu:

Âşıkların rüyalarında içtikleri bir bade türüdür. Er dolusu içen âşıklar kahraman, yiğit ve gözü pek kişi olurlar.

-F-

Fasıl:

Âşıklık geleneğinde, iki ya da daha fazla âşığın dinleyici huzurunda herhangi bir yerde karşı karşıya gelerek birbirlerini sazda ve sözde belli kurallar içinde deneyerek yarışmalarıdır. Bu fasıllarda her Şey bir düzen çerçevesinde ve sırayla olmaktadır.

-G-

Güzelleme:

Âşık edebiyatında doğa güzelliklerini ya da aşkı anlatan, övmek için söylenen şiir.

Güzelleme Örneği:

Ruhsatî'm eyledim senin de mehdin
Al yanaktan bir buse ver himmetin
Yüzbin saraf gelse bilmez kıymetin
Âhiri dünyaya değer gözlerin

Ruhsatî

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-H-

Hızır:

1.Din büyüğü, ermiş kimse.2.Destan motiflerinden biri. 3.Âşık sanatçılarının piri. Ölümsüzlük suyunu içerek ebedi ömre kavuştuğuna inanılır. İnsanların kendisinden yardım istediğine ve kendisinin de hemen yardıma koştuğuna inanıldığı için halk arasında "Hızır gibi yetiştin" şeklinde zor durumlarda kullanılan ifadeler meydana gelmiştir.

Hümâ:

Aşık tarzı halk şiirinde ve klasik şiirde şans getirdiğine inanılan bir kuş. Saz sanatçıları yârin ulaşılmazlığını ifade etmek için eserlerinde bu kuşu anar.

-I-İ-

Ir-Cır-Yır:

Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde yır şeklinde olup, şarkı manasında geçmektedir. Kavram aynı zamanda şiir, koşma, gazel manalarında da kullanılmıştır.

İp Germe:

Saz sanatında para toplama yöntemlerinden biridir. Karşılaşmalarda üstün gelen sanatçıya verilmek üzere toplanan para veya nesnelere ip olarak sanatçının motivasyonu güçlendirilir.

-K-

Kalem Şuârası:

Halk arasında okuma yazma bilen, belirli bir öğrenimden geçmiş, saz çalamayan, şiirlerini genellikle aruz vezniyle söyleyen şairlere kalem şuârası adı verilir.

Kalenderi:

Klasik edebiyat ile saz şiirinin ortak nazım biçimi. Hem hece hem de aruz ölçüsü ile yazılabilirler. Üretildiği ilk dönemlerde dokundurma, alay gibi muhtevalar üzerine kurulurken, daha sonraki dönemlerde özlem, sevda gibi muhtevaları da ele almıştır.

Kalenderi Şiir Örneği:

Ey çarh-ı sitemger, dil-i nalâna dokunma;
Heer âlemdir, ettiğim efgana dokunma.
Ey bad-ı saba, uğrar isen yare selam et;
Tel kırma fakat zülf-i perişana dokunma.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Kamber:

1.Çalgıcı. 2.Geziçi ozan. 3.Hz.Ali'nin yardımcısı. 4.Koruyan kimse. Bazı coğrafyalar'da at koruyucusu olarak kabul edilir.

Karşılaşma:

Sanatçıların birbirlerine üstünlük sağlayabilmek için söyleşmeleridir. Burada asıl gaye kafiyeleri sağlam kullanarak üstünlük sağlanılmak istenilen sanatçıyı güç durumda bırakıp galip gelmektir.

Karşılaşma Örneği:

Şairsen gel işte hazırdır meydan
Bunda belli olur namerde merdan
Tutmak ister isen bu yerde mekân
Serim kırkdır payım elli Remzi'ya

Kırklar:

Sanatçılara şairlik kabiliyeti verdiğine inanılan din büyüklerinden biri. Türk destanları'nda ve halk inanışlarında kırk sayısının önemi büyüktür.

Koçaklama:

Yiğitçe bir üslupla savaşları ve kahramanlıkları anlatan şiirler. En güzel örneklerini Köroğlu vermiştir.

Koçaklama Örneği:

Benden selam olsun Bolu Beyi'ne
Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır
Ok gıcirtısından kalkan sesinden
Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir
Köroğlu

Kopuz:

Telli çalgılar ailesine mensup bir enstrüman olup ulusallık ve yücelik vasıflarına sahiptir. İslamiyet öncesi sözlü edebiyat döneminde ozanların kullandığı sazdır.

Koşma:

Halk şiiri türlerinden en çok sevileni ve kullanılanıdır. Bu terim, dört heceli bentlerden oluşan, dörtlük sayısı 3-5 arasında değişen, ancak beşten fazla da olabilen, hece ölçüsünün on bir heceli kalıbıyla söylenen, 6+5 ya da 4+4+3 duraklı olabilen ve özel bir uyak örgüsü bulunan saz şairlerinin eserleri için kullanılır. Uyak düzeni genellikle şöyle olur: baba-ccca-ddda...

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-L-

Leb Değmez:

Dudak ünsüzlerinin okunmadan yapıldığı söyleşmelerdir. Karşılaşacak olan sanatçıların alt dudağı ile üst dudağının ortasına kürdan veya iğne bırakılarak söylememeleri gereken ünsüz harflerin söylenmesine engel olunmuş olur. B,m,p,f,v ünsüz harflerini dile getiren sanatçı söyleşmeyi kaybetmiş olur.

Leb Değmez Örneği:

Cahilin sözleri yalan
Hakka gider destur alan
Őarkışlah âşık olan
Sazlanır da ağlar gezer

Lugaz:

Bir çeşit muammadır. Muammadan farklı, çözümünü kolaylaştıracak gizli izah içermesidir. Bkz: Muamma.

Lugaz Örneği:

Ol nedir ki âlem ona dolanır
Kulağın büktükçe ağzın sulanır
(çeşme musluğu)

-M-

Mat Etme:

Söyleşmeyi gerçekleştiren sanatçılardan birinin diğerine üstünlük sağlamasıdır. Karşılaşmanın esas gayelerinden biridir.

Mat Olma:

Söyleşen sanatçılardan biri diğerine üstünlük sağladığında üstünlük sağlanan için söylenen söz.

Meydan Şairi:

Saz şairlerinden Bektaşî tarikatına mensup olanlarına bu ad verilmiştir.

Muamma:

Saz nazmında hece ile yazılan bir biçim. 2.Bilmece. Latin harfleri kullanılmadan önce harf sistemine göre tertip edilen bu tür, esasen tasavvufta Yaradan'ın isimlerini buldurmaya yönelik sorulurdu.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Musammat Koşma:

Dizelerinde i uyak bulunan koşmalara musammat koşma adı verilir.

Musammat Koşma rneği:

Sevdiğim bir dilber /gnl serveri
Dudağı skkeri /em emcesine
GezmiŐim her yeri /böyle bir peri
Görmedim ekseri /demeesine

Mstear:

Sanatçıların mensur eserlerde kullandıkları ikinci ad, lakap.

-N-

Nazire Söyleme:

Klasik nazımda bir sanatçının eserine başka bir sanatçı tarafından benzer vezin ve uyakla başka bir eserin kaleme alınmasıdır. AŞık edebiyatı Şairleri de nazireler yazmıŐtır.

-O-

Ozan:

1.Saz sanatçısı. 2.Saz ustalarının kullandığı lakap. 3.Telli bir çeşit çalgı aleti. Kopuzun ozandan trediyi bilinir. Sanatçı, Őair manasında kullanılırken bir enstrüman çalabilme kabiliyetine sahip olup olmadıklarına bakılmaz.

--

Ğtleme:

AŞık fasıllarında, tekellüm bölümü içerisinde ikinci safhadır, burada iki aŐıĐın birbirine nasihat vererek yol göstermesi ve tecrübeleri aktarması yer alır.

-P-

PeŐrev-PiŐrevi:

Halk yklerinin ritimli bölümlerinde bu bölümlerin arasına ufak parçalar eklenmesidir.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-S-

Semai:

AŞık tarzı halk Şiirinde 8'li hece ölçüsü ile düzenlenen ve özel bir ezgi ile söylenen Şiirlerdir. Genellikle en az üç, en fazla beŐ dörtlükten oluşurlar. Çoğunlukla doğa, aşk, sevgi, güzellik, gurbet, ayrılık, kavuşma gibi duygusal ve lirik temaları işlerler. Semainin hece ölçüsünün yanında aruz ölçüsü kullanılarak yazılanları da vardır.

Sicilleme:

ÂŞık fasıllarında bağlama-muamma bölümünde rekabet halindeki âŐıklardan yenen aŐığın yenilen aŐığı soyu ve kişiliği ile ilgili ağır sözler söyleyerek taşlamasıdır.

-Ő-

Őairname:

Üstat sanatçılarımızın adlarıyla, sanatlarıyla, yaşam tecrübeleriyle yer aldıkları edebi kaynaklardır.

-T-

Taşlama:

Türk edebiyatı'nın birçok devresinde kullanılan, bir toplumun aksak yahut gülünç yönlerini, bir sanatçıyı yahut eserini tenkit eden bir türdür.

Taşlama Örneği:

KocabaŐlı koca kadı
Sende hiç din iman var mı?
Haramı helali yedi
Sende hiç din iman var mı?

Pir Sultan Abdal

Tekellüm:

AŞık fasıllarının en önemli bölümüdür. ÂŞıkların güçlerini ve hünelerini göstermeleri burada gerçekleşecektir. Bölüm sekiz safhada gerçekleştirilir. ÂŞıklar bu bölümde kendilerini gösterme fırsatı bulurlar.

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-U-Ü-

UĞurlama:

AŞık fasıllarının sonunda, daha önce söyledikleri sözlerle birbirlerini inciten âşıkların, rahatlama amacıyla birbirlerine karşı methiye tarzında söyledikleri güzel Şiirlerdir. Bir neví gönöl almadr.

Ümmi AŐıklar:

Genellikle öğrenim görmemişlerdir. Saz çalmasını bilenlerin yanında, çalamayanlar da vardır. Hazırlksız olarak Şiir söylerler. Őiirleri büyük ölçüde millî veznimiz hece vezniyledir.

-V-

Varsağı:

Cesurca bir üslup ile okunan kahramanlığı konu edinen nazım türüdür.

Varsağı Örneği:

Çıktım yücesine baktım
Baktım Munbuç illerine
EĞbez eğbez evler konmuş
Yücesine, bellerine

AŞIK TARZI HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-Y-

Yaşname:

İnsan yaşının bütün evrelerini tek tek anlatan edebi tür. Her yaş evresinin değişik mahiyetler barındırdığı anlatılır.

Yaşname Örneği:

Yirmide boy atarak sıva gibi düzgün haldeyim
Otuzda akıp giden pınar gibiyim
Kırkımda kıdaki kılıç gibiyim
Elli her işi gören işçi gibiyim

-Z-

Zincirleme:

(Zincir-bend) Bentlerinin dördüncü dizesinin uyaklı sözcüğü, bir sonraki dörtlüğün ilk dizesinin başında yinelenen koşma ve destanlara denir. Zincirleme biçimine ezberlemeyi kolaylaştırdığı için daha çok destanlarda rastlanır.

Zülüf:

Sevilen güzelin güzellik unsurunun bir parçası olarak ifade edilir. Saz sanatçılarının eserlerinde yüz, gerdan, kaş gibi unsurlar ile yer alır. Güzelin yüzüne doğru taradığı zülüfleri onun güzelliğini gizleyen bir perdedir.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-A-

Aba:

Dervişlerin giydikleri kaba ve değersiz elbiseye denir. Yakasız ve kolsuz, ayaklara kadar uzanır. Dervişler Allah âşığı oldukları için dilimizde "abası yanık, abayı yakmak" gibi deyimlerde mecazi olarak kullanılır.

Abdal:

Eskiden diyar diyar gezerek tarikatını yaymaya çalışan dervişlere verilen addır.

Aşık:

Tasavvufta aşk ilahi aşktır. Aşık ise Allah'a erişmek isteyen kişidir.

-B-C-Ç

Bekâbillah:

Sürekli olarak Allah'ın varlığında bulunma mertebesine erişmek, insana özgü niteliklerden ve ilişkilerden sıyrılarak sürekli olarak tanrısal özde kalmak.

Câm:

Farsça. Kadeh, manasındadır. Tasavvufta, Allah dostunun kalbi için kullanılır.

Cemâl:

Arapça. Güzel, güzellik, iç ve dış güzelliği ifade eder. Allah, cemali yüce olandır. Tasavvufta Allah'ın tecellisi yerine kullanılır.

-D-

Dâr:

Alevî ve Bektaşiler'de âyîn-i cem'in yapıldığı meydanın tam ortası olan, tarikata giren canların ikrar verdiği yer. "Dâra çekilmek" deymi buradan türemiştir. *Mansur cana kıydı çekildi dâra (Karacaoğlan)*

Dede:

Mevlevîlik'te çilesini doldurmuş Mevlevî dervişlerine, diğer tarikatlarda ise şeyh adayı durumundaki dervişlere verilen unvan.

Dem:

Nefes ve vakit anlamına gelen bir tasavvuf terimi.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Deme:

Halk ozanlarının bağlama eşliğinde söyledikleri tasavvufi şiiirlerdir. Nefes ve İlahi 'nin Alevi edebiyatındaki karşılığıdır.

Güzel âşık cevrimizi
Çekemezsin demedim mi
Bu bir rıza lokmasıdır
Yiyemezsin demedim mi
Pir Sultan Abdal

Derviş:

Tarıkata girip bir şeyhe bağlanan, onun izinden Hak yolunda yürüyüp nefsini ıslâh eden, varlık iddiâsından geçip Allah'ın birliğini bütün kâinatta görerek kendini Hakk'a ve onun yarattıklarına adayan kimse, tarikat müntesibi.

*Derviş bağırı baş gerek
Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen derviş olamazsın
Yûnus Emre*

Destur:

Farsça izin anlamına bir kelime. Bir yere girilirken, izin istemek üzere kullanılan bir ifade. Halk arasında "savulun, yol verin" anlamında da kullanılırdı. Bektaşîlerde nefes okuyacak can önce "destur" der, şeyhin "eyvallah" demesini beklerdi. Baba "eyvallah" demedikçe okuyamazdı.

Devriye:

Alevi-Bektaşî şairleri tarafından devir nazariyesini, Allah'tan gelip Allah'a gideceğimizi işleyen manzumelerdir.

Ger aslım sorarsan ben bir niyazım
Sabır ilmi derler yerden gelirim
Ve katre idim şimdi han oldum
Arştaki kandilden nurdan gelirim.
Nesimi

Dil:

Kalp ve gönül anlamına gelen bir tasavvuf terimi.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

–E–

Ene'l hak:

Ar. “Ben Hakk’ım” anlamında bir ifade olup Hallâc-ı Mansur tarafından söylenmiştir. Hallâc-ı Mansur’un yecd hâlinde söylediği ve dâra çekilmesine sebep olan meşhur söz olup edebiyâtımızda vahdet görüşünün ve taşkın ezzenin ifâdesi olarak çok kullanılmıştır.

–F–

Fenâfillâh:

Kulun benliğinin Allah’ın varlığında yok olmasıdır. Kişinin dünya ile ilgisini tam anlamıyla ortadan kaldırarak Allah’a yönelmesi demektir.

Fütüvvet:

Belirgin nitelikleri başkalarını kendi nefsinden yüksek tutma, cömertlik, menfaat düşüncesinden kurtulma, hüsrân karşısında gönül rahatlığı ve huzur duyma, başkalarının kusurlarına müsâmaha gösterme vb. hususlar olan ve dâima bu esaslara dayanan, fakat karşılaşılan olaylara göre değişik şekillerde beliren hal.

–H–

Hâk:

Farsça olan bu kelime, toprak manasına gelir. Sûfitoprağa benzetilmiştir. Ona her kötü ve çirkin şey atılır, ondan ise sadece gül ve çiçek biter. Bu, alçak gönüllülük ve kalb-i selimi ifade eder. Benliğin bulunmaması durumu, tevazu, toprak gibi olmak, hep olgunluğun tanımını verir.

Halvet:

Şeyhinden emir veya izin alarak ibâdet, zikir, murâkabe, riyâzet ve gönlünü her türlü istek ve arzudan, mâsivâdan temizleyip benliğinden sıyrılma ve Hakk’a erişme amacıyla tek başına bir hücreye kapanma.

Hikmet:

Allah’ın kulun kalbine eşyanın hakîkati hakkında koyduğu, akılla elde edilemeyen kalbi ilim, eşyanın hakîkatiniolduğu gibi bilme.

Himmet:

Mânen büyük kimselerin, ermişlerin dilediklerini yerine getiren mânevî gücü, mânevî yardımı, lütfu.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-İ-

İlahi:

İlâhî'nin kelime anlamı "Allah'a mahsus, Allah'a ait" demektir. Bu yüzden ilâhî türüne giren şiirlerde büyük ölçüde Allah sevgisi ve onun çevresinde her türlü dinî konu işlenir. Dergahlarda bir makamla söylenir.

Ne varlığa sevinirim
Ne yokluğa yerinirim
Aşkın ile avunurum
Bana seni gerek seni
Yunus Emre

İnsân-ı Kâmil:

Fenâfillâh ve bakâbillâh mertebelerini geçmiş olup Allah'ın bütün cemal ve celâl isimlerine mazhar olmuş olan; Allah'ın yeryüzünde halîfesi olan, nefsini ve Rabb'inibilen, Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmış olgun insan.

-K-

Kesret:

Çokluk, bolluk. Tasavvufta vahdetin zıddıdır. Allah dışındaki her şeydir.

-M-

Mâsiva:

Dünya, kainat, âlem. Tasavvufta Allah'tan başka her şey. Masiva'dan geçmek kendini Allah'a vermektir.

Menâkıpname:

Din büyüklerinin ve peygamberlerin menkıbelerini içeren dinî-tasavvufî eser. Bknz. Menkıbe.

Mutasavvıf:

Tasavvufu benimseyen ve bu yolla Allah'a ve ilâhî hikmetlere ulaşmaya çalışan kimse.

Münâcât:

Allah'a yalvarıp yakarma, duâ ve niyazda bulunma.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

Mürit:

Tarikata girip bir mürşide bağlanan kimse, kendi irâdesini Hakk'ın irâdesine terkedebilmek için bir mürşidin terbiyesine giren kimse.

Mürşit:

Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse.

—N—

Naat:

Hz. Peygamber'i övmek için yazılan şiirlerdir.

“Kudümün rahmetu zevku sefâdır yâ Resûlallah
Zuhurun derdi uşşâka devadır yâ Resûlallah”
Aziz Mahmud Hüdayî

Nefes:

Bektaşî dergâhlarında âyin-i Cem sırasında hususi bestelerle, saz eşliğinde ve genellikle bir makam ile okunan nükteli, zarif ifadeler ihtiva eden manzumelere denir.

O şâh-ı hüsnün ışkuna
Özümi vîrân kılmışam
Kaygusuz Abdal'dur adum
Cübbe vü kaftan bilmezem
Kaygusuz Abdal

Nutuk:

Tarikata yeni giren dervişlere, tarikat derecelerini, tarikat adâbını öğretmek için söylenmiş şiirlerdir.

—P—

Pendnâme:

İslami temellere ahlaki öğütlerin verildiği manzum veya mensur eserlere verilen ad.
Utan kendüneböyle söz didürme
Görenlere kalaylı koz didürme
Yunus Emre

Pîr:

Farsça, ihtiyar, tarikatın ilk kurucusu. Arapçası şeyh'tir. Esnaf teşkilatında her sanat dalı kendisine bir pîr kabul ederdi. Yeniçeri Ocağının pirinin Hacı Bektaş Veli olması gibi.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

—R—

Rind:

Edebiyatta kaba sofu anlamında kullanılan zahidin karşıtı olarak ele alınır. Rint, dünya işlerini hoş gören kişidir. Kendisi hakkında söylenenlere aldırmadan, gönlünce hareket eden keyfince davranan içi irfanla doluğu halde halktan biri gibi sade yaşayan hâkim bilge kişi. Gönül eri.

—S—Ş—

Saki:

İçki meclisinde kadehlerle içki dağıtan kişiye saki denir. Tasavvufta ilahî aşkı dağıtan, sunan mürşit anlamıyla kullanılmıştır.

Semâ:

Mevlevî ayinlerinde, dinlenen ilahinin etkisiyle coşup dönme.

Şarap:

İlahî aşk.

Aşkın şarabından içem
Mecnun olup dağa düşem
Sensin dün ü gün endişem
Bana seni gerek seni
Yunus Emre

Şathiye:

Anlamı kapalı, açıklamaya muhtaç şiir demektir. İlk okunduğunda saçma görülen, fakat tahlil edildiği zaman anlamlı olduğu anlaşılan manzumelerdir.

Çıktım erik dalına
Anda yedim üzümü
Bostan ıssı kakıyıp
Der ne yersin kozumu
Yunus Emre

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-T-

Tarikat:

Allah'a ulaşmak için tutulan tasavvuf yolu. Sufilere göre dinin dış yüzü olan seriattan dinin içi yüzü olan hakikate ulaşmak için manevi bir yol vardır. Bir mürşide tabi olan yoleu, onun rehberliğinde hakikate erişir.

Tasavvuf:

İnsanın evrende var olma nedenini bir bütünlük içinde açıklamaya çalışan düşünce sistemi. Tasavvufun temeli vahdet-i vücüt esasına dayanır. Bu esasa göre evrendeki tek varlık Allah'tır. Yaratılan her şey onun yansımasıdır ve geçici olarak bedenleşmiştir. İşte tasavvuf, insanın nefsini yok ederek Allah'a ulaşma çabasıdır.

Tecelli:

Hakk'ın varlığının çeşitli mertebelerde görünür olması.

Aşkın âşıklar öldürür
Aşk denizine daldırır
Tecelli ile doldurur
Bana seni gerek seni
Yunus Emre

Tekke (dergâh):

Tarikat mensuplarının ibadet ve törenlerini yaptıkları yer. Tasavvuf okulu.

Tevekkül:

Arapça, vekil edinme, güvenme anlamında bir kelime. Gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü, tedbiri aldıktan sonra, işi tam bir inançla Allah'a havale etme durumu.

TASAVVUFÎ HALK EDEBİYATI GELENEĞİ

-V-Z-

Vahdet:

Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah'ın varlığının bir ve tek olması.

İki gözün eğer eğri değilse bakma iki
Ki vahdet ehline Hak'tan bulundu doğru râh
Seyyid Nesimi

Vahdet-i Vücut:

Bütün mevcûdâtın Allah'ın zâtının, sıfat ve esmâsının tecellileri olduğu, Hakk'ın vücûdundan başka bir şeyin varlığının bulunmadığı, bütün var olanların denizin dalgaları gibi mutlak varlık olan Allah'ın zuhûrundan ibâretolduğu esâsına dayanan tasavvufî görüş.

Vücutnâme:

Tasavvuf anlayışına göre yaratılış sürecini anlatan eser.

Zahid:

Kaba sofu. Bunlar dinî konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen kişi olarak ele alınır.

Zaviye:

Arapça, aç, köşe, evin küçük bir köşesi veya odası gibi manaları ihtiva eden bir kelime. Tekkenin küçüğüne verilen isim. Zaviyeler genel olarak, şehir ve kazaların kenarlarında, uzakça yerlerde kurulurdu.

Sözlük, özgürlüktür.

**Hazırlayan:
Ahmet Cemal Türkmen**

**Okulu: Gölköy Mesleki ve
Teknik Anadolu Lisesi**

Sınıfı:11/A